

**Lillebröderna och den magiska
nyckeln – översättning av Timo
Parvelas bok Pikkuveljet ja
taika-avain**

Amanda Högnäs
Avhandling pro gradu
Nordiska språk, Språkexpertlinjen
Institutionen för språk- och översättningsvetenskap
Humanistiska fakulteten
Maj 2021

The originality of this thesis has been checked in accordance with the University of Turku quality assurance system using the Turnitin OriginalityCheck service.

ÅBO UNIVERSITET

Institutionen för språk- och översättningsvetenskap /Humanistiska fakulteten

HÖGNÄS, AMANDA: *Lillebröderna och den magiska nyckeln – översättning av Timo Parvelas bok Pikkuveljet ja taika-avain*

Avhandling pro gradu, 39 s., 8 s. bilagor.

Nordiska språk, Språkexpertprogrammet

Maj 2021

I min avhandling analyserar jag vilka översättningsval översättare måste göra när de översätter barnlitteratur genom att själv översätta Timo Parvelas bok *Pikkuveljet ja taika-avain* (1993) till svenska.

I min analys utgår jag från fem teoretiska synvinklar: grundaspekter vid översättning, översättning av skönlitteratur, översättning av barnlitteratur, namnöversättning och översättning av dikter/ramsor. Mina viktigaste källor har varit bl.a. Rune Ingos bok *Konsten att översätta*, Riitta Oittinens artikel *Harry vai Harri i boken Kuka Harry Potter? Avain fantasian maailmaan* (Kontio m.fl. 2008) samt Terhi Ainiala, Minna Saarelma och Paula Sjöbloms bok *Nimistöntutkimuksen perusteet* (2008).

Jag lyfter fram och ger exempel på de svåraste översättningsvalen i min analys och diskuterar mina val mot bakgrund av tidigare litteratur om översättning av barnlitteratur. Min analys är indelad i fyra underkapitel: namnöversättning, diktöversättning, översättning av ordlekar och onomatopoetiska uttryck.

I min analys framgår att namnen var det lättaste att översätta och ordlekarna det svåraste. Parvela leker ofta med ord genom att hänvisa till flera olika betydelser för orden i fråga (två eller t.o.m. tre) eller genom att använda ord med samma form men helt olika betydelse. Det gör hans barnbok mycket utmanande att översätta. Ofta kunde jag inte översätta ordlekarna fullt ut så att de innehållsmässigt skulle ha uttryckt samma idé som originalet på finska. I stället tvingades jag välja det i ordleken som var det viktiga eller viktigaste att översätta.

Nyckelord: Timo Parvela, *Pikkuveljet ja taika-avain*, översättning, översättningsanalys, barnlitteratur, namnöversättning, diktöversättning, översättning av ordlekar, onomatopoetiska uttryck

Innehåll

Abstrakt

Innehåll.....	4
1 Inledning.....	6
1.1 Syfte.....	7
1.2 Material och metod.....	7
1.3 Avhandlingens disposition	8
2 Teoretiska utgångspunkter	9
2.1 Grundaspekter vid översättning.....	9
2.2 Översättning av skönlitteratur.....	11
2.3 Översättning av barnlitteratur	12
2.4 Översättning av namn	14
2.4.1 Översättning av egennamn.....	14
2.4.2 Översättning av ortnamn	15
2.5 Översättning av dikter/ramsor	15
3 Timo Parvela och boken Pikkuveljet ja taika-avain	17
3.1 Timo Parvela.....	17
3.2 Pikkuveljet ja taika-avain	18
4 Analys.....	21
4.1 Namnöversättning.....	21
4.2 Diktöversättning	23
4.3 Översättning av ordlekar.....	25
4.4 Onomatopoetiska uttryck.....	32
5 Sammanfattning och diskussion.....	35
Litteratur.....	38

Bilaga.....	40
Lyhennelmä.....	45

1 Inledning

I min avhandling har jag som syfte att utforska vilka typer av svårigheter översättare stöter på när de översätter barnlitteratur. Jag har själv översatt Timo Parvelas bok *Pikkuveljet ja taika-avain* till svenska och analyserar i avhandlingen de översättningsval jag har gjort.

I min kandidatavhandling (Högnäs 2017) undersökte jag översättning av barnlitteratur, närmare bestämt fantasylitteratur för barn, där namnöversättning spelar en viktig roll. I denna pro gradu-avhandling fortsätter jag med ett liknande ämne och skriver om översättning av barnlitteratur, inklusive namn i barnlitteratur.

Som Oittinen (2008:113–114) konstaterar förändras språket alltid när man översätter en text. Att översätta är att läsa och skriva en text på nytt. Översättning handlar om delar och helheter: när en översättare börjar analysera en text börjar hen med helheten och arbetar sig framåt till enstaka tecken som i sin tur påverkar hur helheten förstås. Översättningen har alltid en kommunikativ funktion som också påverkar tolkningen och översättarens val. Nyckelord vid översättning är *text* och *situation*. Å ena sidan tolkar översättaren textens omringande situationer, ideologier och normer samt målspråkets publik. Å andra sidan påverkas översättarens tolkning av allt som spelar en roll för texten, t.ex. illustrationer, pärmbilder och eventuella adaptationer som filmatiseringar. Allt detta påverkar tolkningen av texten. Fastän översättaren själv arbetar med texten, måste hen beakta också illustrationerna, situationen, översättningens läsare och ibland även sin egen bakgrund. Översättaren måste med andra ord tänka på hela tolkningssituationen, inte bara texten. Författarens tidigare verk påverkar därtill de förväntningar som riktas mot texten och översättarens tolkningar av den.

Översättaren måste beakta ännu fler aspekter vid översättning av barnlitteratur, bland annat om namnen i boken ska översättas eller inte. I min analys kommer jag särskilt att lyfta fram översättning av just namn i barnlitteratur, och därtill ordspråk och ordlekar/lekande med språket samt översättning av barnramsor. Det är intressant att studera just översättning av barnlitteratur eftersom det finns så många aspekter som måste beaktas då mottagarna är barn.

1.1 Syfte

Syftet med min avhandling är att diskutera vilka typer av översättningsval man som översättare, och i detta fall jag själv, måste göra när en bok översätts. Vilka problem kan uppstå och hur löser man dem? Jag vill vidare analysera hur det faktum att man översätter för barn påverkar ens val.

Mina forskningsfrågor är följande:

- Vilka översättningsval måste man göra när man översätter barnböcker som *Pikkuveljet ja taika-avain*?
- Vilka svårigheter/problem uppstår under processen?
- Vad måste man tänka på när man översätter barnlitteratur?

Med översättningsval syftar jag på alla de val som översättaren måste göra under översättningsprocessen. Ska man t.ex. översätta namnen på karaktärerna, går det att översätta ordlekar och om inte, vad gör man då?

Min första forskningsfråga gäller de val som man ställs inför när man översätter just Timo Parvelas bok *Pikkuveljet ja taika-avain*. Vid översättningsprocesser uppstår det också mer generellt olika problem och med min andra forskningsfråga fokuserar jag på de problem som uppstod i min egen översättningsprocess. Den tredje forskningsfrågan gäller mer allmänt det som en översättare måste ta hänsyn till när hen översätter just barnlitteratur.

1.2 Material och metod

Materialet i min avhandling är som framgått Timo Parvelas barnbok *Pikkuveljet ja taika-avain* (1993) som jag översatt till svenska. *Pikkuveljet ja taika-avain* är en humoristisk barnbok med absurda händelser och många ordlekar. Ordlekarna gjorde boken utmanande att översätta.

Jag har gjort en rå översättning av hela boken för att få en helhetsbild av den samt tillräckligt att analysera. Därtill har jag översatt ett kapitel så noggrant som möjligt. Den har jag inkluderat som bilaga i slutet av min avhandling.

1.3 Avhandlingens disposition

I kapitel 2 redogör jag för teoretiska utgångspunkter vid översättning. Först diskuterar jag allmänna frågor kring översättning och efter det översättning av skönlitteratur samt översättning av barnlitteratur och dikter/ramsor. I kapitel 3 presenterar jag sedan Timo Parvela och hans bok *Pikkuveljet ja taika-avain* och i kapitel 4 redogör jag för resultaten från min analys. I kapitel 5 sammanfattar jag mina resultat och avhandlingen som helhet.

2 Teoretiska utgångspunkter

Att översätta skönlitteratur och särskilt barnlitteratur innebär att man har att göra med mycket mångfasetterade texter. Ofta måste man översätta allt från egennamn till ortnamn, men man kan också behöva översätta dikter, ramsor, sångtexter, ordlekar och t.o.m. dialekter. En översättare av skönlitterära verk måste därför ha mycket mångsidiga bakgrundskunskaper och utmärkta språkkunskaper.

I denna teoridel lyfter jag fram de utgångspunkter jag har behövt fokusera på när jag översatt Parvelas Pikkuveljet ja taika-avain. I avsnitt 2.1 redogör jag för grundaspekter vid översättning vilket följs av avsnitt 2.2 som handlar om översättning av skönlitteratur. I avsnitt 2.3 behandlar jag översättning av barnlitteratur och i avsnitt 2.4 tar jag upp namn-översättning, både egennamn (2.4.1) och ortnamn (2.4.2). Slutligen behandlar jag översättning av dikter/ramsor i avsnitt 2.5.

2.1 Grundaspekter vid översättning

Enligt Ingo (2007:20) omfattar översättning fyra grundaspekter: *struktur*, *varietet*, *semantik* och *pragmatik*. *Struktur* och *varietet* gäller den språkliga formen medan *semantik* och *pragmatik* hänvisar till innehållet. Översättaren måste ha kunskap om den grammatiska och semantiska strukturen i både käll- och målspråket och därtill kunna använda båda språken i praktiken, särskilt med hänsyn till den språkliga och den kulturella situationen.

Till den *grammatiska strukturen* räknar Ingo (2007:65) grammatiska nivåer som morfologi och syntax. En skicklig översättare skiljer mellan korrekta och felaktiga strukturer på alla nivåer, såväl i fråga om ljud och ortografi som morfologi och syntax. Vid översättningsprocesser måste man ta i beaktande de strukturella dragen både i målspråket och källspråket, men formuleringen av översättningen sker alltid på målspråkets villkor.

Ingo (2007:66) konstaterar att den grammatiska strukturen i skrivna texter mest har med syntax och rättskrivning att göra. Syntaxen är en viktig aspekt att beakta vid översättning. En bra översättare formulerar satser så att de är idiomatiska på målspråket utan

att innehållet förändras. Vid översättning av till exempel dikter måste man dessutom beakta språkens ljudstrukturer så att texten också låter naturlig.

Att beakta den *språkliga varieteteten* innebär att använda rätt stil i rätt situation (Ingo 2007:76–77). När man översätter officiella texter som lagtexter bör stilen vara mera officiell och högtidlig medan stilen kan vara mycket friare i översättningar av prosa. Ingo (2007:76) konstaterar därtill att översättaren måste ”ta hänsyn till att formens och stilens betydelse kan variera rätt mycket beroende på ursprungstexten.” Stil betyder i korthet att det går att uttrycka samma sak på flera olika sätt. Ofta talas det om två huvudstilar, skönlitterär stil och sakprosastil. Den skönlitterära stilen, som används inom skönlitteratur, eftersträvar vissa estetiska effekter medan sakprosastilen ska vara maximalt enkel och effektiv. Ofta betonas också att varje författare har sin egen personliga stil: alla har sitt eget sätt att skriva och vissa uttryck som de gärna använder.

Semantik omfattar innehållet och textens betydelse (Ingo 2007:20–22). Författaren använder semantiska strukturer i sitt modersmål för att förmedla ett visst budskap till läsaren och översättaren har som uppgift att översätta budskapet till målspråket med hjälp av målspråkets semantiska strukturer. Som Ingo (2007:88) påpekar särskiljer man vanligtvis mellan två semantiska grundelement, *denotation*, dvs. grundbetydelse, och *konnotation*, dvs. associationsinnehåll. Vid översättning måste man komma ihåg att ett ord kan ha flera synonymer i målspråket och att synonymerna kan ha olika nyanser, vilket kan ändra på budskapet.

Konnotation innebär att vissa ord utöver en viss grundbetydelse också har ett känslovärde. När en författare använder ett visst ord väcker det både medvetna och omedvetna känslor hos läsarna. Konnotationerna gäller främst ord och idiom, men är ibland också kopplade till intonationen eller hela framställningssättet, dvs. framför allt stilen (Ingo 2007:109).

Pragmatikspekten innebär slutligen enligt Ingo (2007:126) att översättaren går igenom den översatta texten och kontrollerar att den dels verkligen fungerar och tjänar sitt syfte och dels är förståelig i sin nya språk- samt kulturmiljö.

2.2 Översättning av skönlitteratur

Som Oittinen (2007:165) konstaterar är sambandet mellan form och innehåll alltid viktigt att beakta vid översättning av skönlitteratur, där sättet att uttrycka saker spelar en central roll. Utöver läsarna och översättaren ingår också redaktörer, kritiker, forskare, administratörer och lärare i den skönlitterära kontexten. Översättning av skönlitteratur framstår dessutom som ännu mer komplex när man tar i beaktande att översättningsprocessen alltid sker i tid och rum och är riktad till läsarna. Allt detta påverkar översättarens val och översättningens slutresultat. Därtill kan enskilda verks funktion ändras om till exempel vuxenlitteratur blir barnlitteratur.

Oittinen (2007:166) konstaterar att översättning är som att skriva på nytt för en situation och publik. Hon diskuterar översättning av skönlitteratur ur *manipulationsteorins* synvinkel. När en översättare översätter en text kan hen behöva göra ändringar eftersom t.ex. vissa uttryck inte kan sägas på samma sätt i målspråket som i källspråket. Översättaren kan även behöva skapa ersättningar för vitsar och liknande så att de fungerar på målspråket, vilket innebär att översättaren blir tvungen att manipulera texten. Enligt manipulationsteorin utgör översatta texter självständiga verk som ingår i målspråkets litteraturinstitution. Därför är det enligt Oittinen inte en självklarhet att tala om översättning av skönlitteratur, vilket betonar texttypen. Snarare kunde man tala om skönlitterär översättning, vilket lägger fokus på översättarens lösningar och val av strategi.

Yuschenko (2018) ser översättning av skönlitteratur som en kombination av kunskap i psykolingvistik, kultur, historia, översättningskompetens och förståelse av källspråket. Översättare med rätt bakgrundskunskap kan skapa liknande under i målspråket som i källspråket. Yuschenko påpekar att man när man läser originalet och det översatta verket i sådana fall förstår att de är likvärdiga, två sidor av samma mynt.

Yuschenko (2018) ställer följande frågor: hur vet vi att översättningen är adekvat och om det är viktigt att översättningen är adekvat gjord? Enligt henne anser lingvister ofta att den översatta texten ska vara både likvärdig med originalet och adekvat översatt. Men hur kan en läsare veta om hen läser en bra översättning eller inte? Yuschenko ser alla dessa frågor som viktiga för läsaren. Läsaren kan få en känsla av att översättningen inte är bra om vissa ord sticker ut ur texten eller bryter textens enhetlighet. Det kan även

finnas för många hänvisningar utan förklaringar. Det är emellertid lättare att klaga över att en översättning av en faktatext är bristfällig och få den korrigerad än en skönlitterär text. Kan man ens påstå att en skönlitterär översättning är fel gjord? När läsarna stöter på något de inte gillar i översättningen, kanske de ofta tolkar det bara som översättarens stil att skriva.

Enligt Yuschenko (2018) kan man konstatera att varje översättare förstår texten på sitt eget sätt. Samtidigt är översättarens primära uppgift att visa författarens verklighet med målspråkets verktyg. Översättningen förmedlar författarens stil, reflektioner och liv. På grund av detta bör översättaren välja de idiom och uttryck som noggrannast avspeglar författarens avsikt att skapa effekter för läsarna. Översättaren kan emellertid göra misstag vid översättningen om hen inte har tillräcklig bakgrundskunskap eller missförstår något i texten.

En aspekt till som översättaren enligt Yuschenko (2018) bör beakta är skillnaderna i struktur och stilmedel mellan språken. Källspråket ska översättas med målspråkets normala verktyg. Därför är det viktigt att följa målspråkets regler. Om översättaren följer källspråkets struktur och stil i målspråket, kan texten bli svår att förstå och författarens stil kan verka klumpig.

2.3 Översättning av barnlitteratur

Att översätta barnlitteratur handlar enligt Oittinen (2004:94–95) om att översätta ordkonst. För barn översätter man typiskt en verbal och visuell helhet som kan bestå av lyrik, prosa eller drama. Oittinen hänvisar till forskaren Peter Hunt (t.ex Hunt 1990:1 och 1991:64–65, se även Hunt 1999) som menar att det är svårt att exakt definiera vad barnlitteratur är eftersom dess gränser är så oklara. Man kan varken definiera barnlitteratur enligt innehållet eller stilen. Likaledes är barn som läsare en vag kategori. Oittinen ser det därför som bättre att i stället för översättning av barnlitteratur tala om att 'översätta för barn' eftersom översättaren hela tiden måste tänka på läsarna och deras ålder.

Som Ainiala, Saarelma & Sjöblom (2008:342) konstaterar översätter man oftare namn i barnlitteratur än i till exempel vuxenlitteratur. Detta beror på att namn i barnlitteratur vanligtvis har en bestämd betydelse och ska vara lätta att tolka. Barn vet dessutom

mindre om andra kulturer och namntraditionerna i dem. Det viktiga är att namnen passar in i barnens egen värld och är lätta att uttala för barnen.

Oittinen (2008:120) påpekar att namnöversättning beror på genren. I finskan översätts namn allt mer sällan, ofta endast i serietidningar, fantasy och science fiction samt i litteratur för små barn, där det centrala är hur namnen uttalas. Detta stämmer överens med min egen erfarenhet av att de namn som översätts finns i litteratur för små barn, serietidningar samt i fantasy och science fiction där namnen har en betydelse som läsarna kanske inte förstår om namnen inte översätts.

Shavit (2006:26) noterar att översättare av barnlitteratur kan ta sig större friheter än översättare av vuxenlitteratur. De kan göra ändringar om de följer två huvudprinciper. Den första är att ändra texten så att den blir lämpligare och nyttigare för barn. Den andra är att ändra texten så att handlingen, karaktärerna och språket blir lättare att läsa och förstå för barn. Trots att också den första principen höjer nivån på översättningen, är den andra principen mer central. Ibland kan de två principerna emellertid strida mot varandra.

Enligt Shavit (2006:26–27) kan man exempelvis både tycka att barn kan förstå en text som handlar om döden och att texten i fråga är mentalt skadlig för barn. I sådana fall försöker översättaren kanske antingen helt och hållet eliminera den ena aspekten eller inkludera motstridigheterna i texten om hen är osäker beträffande vilken princip som är viktigare. Båda principerna spelar en roll vid varje steg i översättningsprocessen och bestämmer vilka val översättaren gör och vilka typer av ändringar hen gör i texten. Det centrala är att varje översättning av barnlitteratur som godkänns för tryckning följer – eller åtminstone inte bryter mot – de två principerna.

Oittinen (2008:116) påpekar att tolkningen av originaltextens genre är en av de faktorer som har största inverkan på översättningsprocessen. Exempelvis kan Harry Potter-böckerna kategoriseras både som fantasylitteratur och barnlitteratur. Lia Wynter, den brasilianska översättaren av Harry Potter-böckerna, tar t.ex. utgångspunkt i att läsarna är huvudsakligen mellan 9 och 12 år gamla, även om också vuxna och tonåringar läser dem. Eftersom Harry Potter-böckerna samtidigt kan ses som riktade både till vuxna och barn kan man ändå enligt Oittinen hitta dem såväl på vuxenavdelningen som på barnavdelningen på bibliotek. Det är också ofta svårt att mer allmänt definiera böckers genre entydigt eftersom både innehållet och läsarna spelar en roll. Fantasy-genren kan exempelvis ibland vara en underkategori av barnlitteratur.

2.4 Översättning av namn

Som Ainiala, Saarelma & Sjöblom (2008:339) konstaterar översätter man vanligtvis inte egennamn i finska sakprosatexter. Detta beror på att namnens enda funktion är identifierande. Undantag utgör vissa namn på monarker och påvar som har traditionella namn på finska, t.ex. *Carl XVI Gustav* > *Kaarle XVI Kustaa* och *Johannes Paulus II* > *Johannes Paavali II*, samt ortnamn som kan återges med sina finska motsvarigheter.

I skönlitterära texter är översättning av namn mer mångtydigt. Både översatta och ööversatta namn förekommer – det är översättaren som beslutar om namnet ska översättas eller inte. Ainiala, Saarelma & Sjöblom (2008:340) lyfter fram fyra översättningsstrategier. Man kan antingen *låna* det främmande namnet, dvs. använda det som det är, *översätta* det till målspråket, *överföra det fonetiskt* till målspråket så pass mycket att det blir naturligt i målspråkets ljudsystem eller *ersätta* det med ett annat namn.

2.4.1 Översättning av egennamn

Enligt Ingo (2007:137) innebär det traditionella semantiska synsättet att man inte ser det som nödvändigt att översätta egennamn: eftersom namn inte har någon egentlig betydelse finns det ingenting att översätta. Detta är dock sällan fallet i praktiken.

Snarare än att bestå av betydelselösa ljudkombinationer beskriver exempelvis namn ofta en person eller ort (*Nyman, Bengtsson, Stockholm, Sälen*) och då kan det vara motiverat att översätta dem. Man kan t.ex. återge namn på städer och orter enligt ljudstrukturen så att *Åberg* blir *Ooperi* på finska och *Risby* blir *Riispyy*.

Som Ingo (2007:138) påpekar har två- och flerspråkiga länder oftast flera namnvarianter för samma orter, vilket innebär att vi idag de facto har rätt rikligt med översättningar av namn. I skönlitteraturen översätts därtill också fiktiva namn oftare än verkliga namn.

Oittinen (2008:118–119) påpekar att namnen alltid har en betydelse i skönlitteratur. Det kan antingen handla om vanliga namn ur den riktiga världen eller påhittade, fantasinamn. Namn som till exempel *Rödluan* (fi. *Punahilkka*) och *Vidstige* (fi. *Konkari*) ger information om karaktärens utseende eller natur medan namn som *Alice* (fi. *Liisa*) och *Dumbledore* visar om karaktären tillhör verkligheten eller fantasin. Namn är sålunda

mycket viktiga eftersom de ger en viss bild av karaktären som bär dem. Här lyfter Oittinen fram som exempel Muminböckernas *Mårran* (som morrar liksom namnet beskriver) och *Snusmumriken* (som har en pipa i munnen, snus > tobak > pipa) samt Sagan om ringenseriens *Aragorn*, som enligt Oittinen syftar på ordet *drake* (eng. *dragon*).

2.4.2 Översättning av ortnamn

Ainiala, Saarelma & Sjöblom (2012:63) påpekar att ortnamn är universella: alla kända kulturer och språk har ortnamn. Ortnamnen är individuella och deras syfte är att skilja orter och platser från varandra. Om någon till exempel säger *Piccadilly Circus* vet vi genast vilken plats i London hen talar om och kan slå upp det i en kartbok. Vi vet också att *Lake Erie* inte är samma sjö som *Lake Ontario* eftersom namnen skiljer dem åt.

Vanligtvis består ortnamn av en kombination av en detalj rörande platsen och typen av plats, t.ex. *Östersjön* och *Nötholmen*. Det finns emellertid också osammansatta ortnamn som *Oslo* och *Vättern*. (Ainiala, Saarelma & Sjöblom 2008:86–87.)

Ainiala, Saarelma & Sjöblom (2008:87–88) konstaterar att man bör översätta utländska ortnamn så att det finska namnet motsvarar uttalet av ordet på källspråket.

2.5 Översättning av dikter/ramsor

Ingo (2007:266) påpekar att språket i lyrik har ett estetiskt värde i sig och ger upphov till olika associationer. Formen är vanligen lika viktig som innehållet och vid vissa tillfällen t.o.m. viktigare: ”I ännu högre grad än för konstprosan gäller för lyriken att det ytterst finslipade språket med sina skiftningar och välvalda former är en del av njutningen, läsoplevelsen” (Ingo 2007:266).

Enligt Ingo (2007:267) hör rimmet till de mest traditionella utsmyckningsmedlen i diktspråket. I slutrimmet gäller versradernas likhet vokalernas betonade stavelse. Slutrimmet kan delas in i tre grupper: manligt (enstavigt: *stund – lund*), kvinnligt (tvåstavigt: *stu-ka – kru-ka*) och löpande (trestavigt: *ram-ma-de – kam-ma-de*). Instuckna rim förekommer sällan inne i versraden. Andra vanliga ljudlikheter är allitteration (stavrim i början av ord på samma eller närliggande rad) och inrim som också kallas midrim (ljudlighet mellan två ords betonade stavelser, *våg-kåk*, *armar-värme*).

Ingo (2007:267) konstaterar att de viktigaste byggstenarna i den för lyriken typiska rytmen är stavelserna samt de ord, ordfogningar och satser de bildar: ”Alla dessa har sina egna prosodiska egenskaper (kvantitet, tryck, betoning, klangfärg, intonation) som kan formas till regelbundna mönster av estetiskt värde” (Ingo 2007:267).

Enligt Ingo (2007:268) har många som läser en översatt dikt en färdig föreställning om dess rytm, rim och allmänna klangfärg eftersom språkkunniga lyrikläsare ofta också har bekantat sig med världslitteraturens mest kända dikter på originalspråket. En lyckad diktöversättning borde redan av denna orsak följa originalverkets rim och klangfärg hos vokalerna så noggrant som möjligt: ”Dikten ligger ju nära musiken och där är varje ton eller klang viktig” (Ingo 2007:268).

För att kunna översätta en text bra måste översättaren enligt Pudgiono (2017) komma ihåg att översättningen ska ha exakt samma innehåll som originalverket. Översättaren får inte heller glömma läsarna. Det är för dem texten översätts och översättaren bör därför bl.a. beakta läsarnas ålder vid översättningen.

Också Pudgiono (2017) konstaterar att dikter och ramsor är svåra att översätta. Det finns ingen absolut teori om hur man ska översätta dem men det finns underlättande principer och råd. Den första är att översätta dikten eller ramsan så att man ändrar formen så lite som möjligt. Den andra är att översätta dikten eller ramsan fritt utan att tänka på formen i originalverket. Detta kan motiveras med att det i poesi finns metaforer och betydelser som inte är explicit utskrivna. Översättaren måste därför vara mycket försiktig för att undvika oönskade ändringar i textens betydelse. Fastän ramsor inte är lika svåra att översätta som dikter, innebär de också svårigheter – nämligen i fråga om att behålla rimmet. Den största svårigheten är att hitta lämpliga ord i målspråket för att få orden att rimma.

Pudgiono (2017) hänvisar till den kända översättningsteoretikern André Lefévere (1975) som föreslår två metoder vid översättning av poesi även om han inte själv är säker på om metoderna fungerar eller inte. Den ena är att ändra dikterna eller ramsorna till prosa, vilket leder till att översättningen förlorar både kommunikativ och syntaktisk information. Den andra är att översätta poesin fritt utan rim. Den översatta texten är då innehållsmässigt lik originalverket men metoden misslyckas eftersom rim är en nyckel till att förstå och uppleva poesin.

3 Timo Parvela och boken Pikkuveljet ja taika-avain

I detta kapitel presenterar jag författaren Timo Parvela och hans lättlästa barnbok Pikkuveljet ja taika-avain som jag har översatt.

3.1 Timo Parvela

Timo Parvela berättar på sin egen webbsida att han föddes 19 maj 1964 som son till två lärare i Jyväskylä. Han konstaterar att han redan i skolan ville skriva texter som skulle få både läraren och eleverna att skratta. Ett bra exempel på detta är den historia Parvela berättar på webbsidan om när han gick i tredje klass. Parvelas lärare bad eleverna att skriva en uppsats på minst tre sidor om vad lathet är. Parvela skrev *vad* på första sidan, *är* andra sidan och *lathet* på tredje sidan. För att hedra läraren nämner Parvela att han fick vitsordet berömligt för sin uppsats. (Parvela 2020.)

På Tammis webbsidor finns det också en författarintroduktion av Timo Parvela. Där står det att han är en av de mest lästa författarna både i Finland och utomlands. Han har skrivit över 80 verk för barn, unga och vuxna samt tv-manus, skådespel och lyrik. Parvelas texter har översatts till över 30 språk och hans verk har sålts i Finland och utomlands i över 2 miljoner exemplar sammanlagt. Man har gjort flera teater-, tv-, och filmmanpassningar av hans verk både i Finland och utomlands. Parvela är mest känd för sina barnboksserier Kepler62, Ella ja Kaverit, Pate, Maukka ja Väykkä och Sammon vartijat. Förutom för sina böcker är han känd som en flitig försvarare av läskunnighet och barns rättigheter. För det sist nämnda fick han 2016 Unicefs erkännande Påverkare i frågor rörande barnets rättigheter. (Tammi 2020.)

Parvelas mest kända bokserie är den om Ella och hennes vänner, och den har översatts bl.a. till tyska, norska, kinesiska, spanska och estniska. En av Ella-böckerna har även översatts till persiska. Hans nyaste serie är Kepler62 som han skriver tillsammans med den norska författaren Bjørn Sortland. Böckerna i serien Kepler62 har översatts till koreanska, estniska, ungerska, turkiska, franska och danska (för Färöarna). Andra verk av

Parvela som har blivit översatta är Keinulauta-trilogin, Hilma-böckerna, Maukka och Väykkä-serien, serien om Pate samt andra enstaka böcker. (Parvela 2021.)

3.2 Pikkuveljet ja taika-avain

Boken Pikkuveljet ja taika-avain är lättläst och finns också i biblioteken bland lättlästa böcker. Den handlar om fem pojkar, Jaakko, Jesse, Mika, Sami och Late, som är alla lillebröder. Det innebär att de får allt först när storbröderna har använt det till slut: cyklar, kläder, leksaker och fotbollar. En dag hittar Jaakko en magisk nyckel i garaget. Där börjar lillebrödernas fantastiska äventyr. Med hjälp av en ramsa och den magiska nyckeln försöker de hitta alla delarna till en maskin, så att de kan returnera maskinen till Stora Låsmästaren och få en belöning. Under sina äventyr träffar de bl.a. ett spöke på skolans vind, flyger med en gymnastikmadrass och träffar en kines i andra ändan av en tunnel:

Exempel 1a (original)

Kummitus ravisteli päätään niin, että se irtosi hartioilta ja putosi kopsahtaen lattialle.

- Aina sama juttu, kummitus puhisi nostaessaan päätään takaisin.
- Kokeile, auttaisiko liima, Mika ehdotti.
- Ei auta, kummitus sanoi synkästi.
- Entäs naulat? Late kysyi.
- Tulee pää kipeäksi.
- Entäs taika-avain, auttaisiko se? Jaakko keksi. Hän otti avaimensa ja naksautti kummituksen pään kiinni. Kummitus nyökytteli ja ravisti päätään ensin varovasti, sitten yhä rajummin. Lopulta se seisoj päällään ja pomppi ympäri ullakkoa kiljhdellen innoissaan. Juuri ennen häviämistään ullakon hämärään kummitus pyysi pikkuveljiä vierailemaan toistekin.
- Olisi niin kiva taas tavata ja jutella ihan päättömiä, kummitus hihkaisi ja katosi sitten pöllähtäen.
- Ihan päätön juttu, Jesse totesi.

- Pahapäinen tyyppi, myönsi Sami.
- Huusi aluksi kurkku suorana, Late päivitteli. (Parvela, 1993:43–45)

Exempel 1b (min översättning)

Spöket skakade på huvudet så att det lossnade från axlarna och föll med en duns på golvet.

- Alltid samma sak, fnös spöket samtidigt som det lyfte upp sitt huvud.
- Pröva om lim skulle hjälpa, föreslog Mats.
- Hjälper inte, sade spöket dystert.
- Spikar då? frågade Lasse.
- De börjar göra ont i huvudet.
- Den magiska nyckeln då? Kunde den hjälpa? kom Jonas på. Han tog nyckeln och fäste huvudet med ett klick. Spöket nickade och skakade på huvudet, först försiktigt, sedan allt våldsammare. Slutligen stod det på huvudet och hoppade ivrigt skrikande omkring på vinden. Just innan det försvann in i vindens mörker, bad spöket lillebröderna att komma på besök på nytt.
- Det skulle vara så kul att träffas på nytt och prata galenskaper, tjoade spöket och försvann sedan in i ett rökmoln.
- Helt huvudlöst, konstaterade Jesse.
- Knäppskalle, medgav Sam.
- Först skrek det för full hals, himlade Lasse.

Berättelsen är humoristisk och full av roliga ordlekar:

Exempel 2a

- Kokeillaan, jos me voisimme kääntää patjaa kallistamalla, Jaakko keksi ja kaikki kallistivat itseään vasemmalle, kunnes mattokin rupesi kaartamaan vasempaan.
- Hyvin menee, Late riemuitsi.
- Nyt kallistuu jo liikaa, pelästyi Mika, kun matto kääntyi yhä jyrkempään kaartoon.

- Joo, tämä käy jo turhan kalliiksi, Jessekin myönsi puristaen patjaa tiukasti.
- Kohta ei ole enää varaa, säikähti Late ja ummisti silmänsä.
- Toiseen suuntaan! Jaakko huusi ja kaikki heittäytyivät viime hetkellä oikealle, jolloin patja suoristui. (Parvela, 1993:64–65)

Exempel 2b

- Vi prövar om vi kan vända på madrassen genom att luta oss mot den, föreslog Jonas och alla lutade åt vänster tills också mattan började svänga åt vänster.
- Det här går fint, jublade Lasse.
- Nu stiger den redan för mycket, sade Mats och lät rädd då mattan svängde allt brantare.
- Jo, det här kan redan stå oss dyrt, medgav också Jesse medan han klämde hårt om madrassen.
- Snart har vi inte råd med mera, sade Lasse skrämt och blundade.
- Åt andra hållet! ropade Jonas och alla kastade sig i sista stund åt höger varefter madrassen rätade upp sig.

4 Analys

I detta kapitel analyserar jag de översättningsval jag gjorde då jag översatte boken *Pikkuveljet ja taika-avain* samt de problem som uppstod och hur jag beslöt att lösa dem och varför. I avsnitt 4.1 redogör jag för mina val vid översättning av namn. I avsnitt 4.2 presenterar jag mina översättningar av barnramsorna i boken och i avsnitt 4.3 diskuterar jag de ordlekar som jag översatte. I avsnitt 4.4 behandlar jag därefter onomatopoetiska uttryck i boken.

4.1 Namnöversättning

Som konstaterats ovan handlar översättning enligt Oittinen (2008:113–115) om att läsa och skriva en text på nytt. Varje översättare tolkar originaltexten genom sin kultur, personlighet och yrkesetik. Oittinen påpekar vidare att översättning för barn påverkas av målspråkets och målkulturens normer: samhällets attityder om barn samt översättarens egna attityder inverkar på hur översättningen blir, hur översättaren gör och vad hen tar i beaktande i sin översättning. Översättaren måste samtidigt alltid komma ihåg vems text och för vem hen översätter samt till vilken genre texten hör.

Oittinen noterar (2008:118–119) att egennamn i berättelser kan beskriva personers karaktär eller utseende som t.ex. Astrid Lindgrens Pippi Långstrump som har långa, udda strumpor. Namnen, som kan vara vardagliga eller fantasifulla, har alltid en betydelse antingen för att beskriva karaktären eller för att hjälpa läsarna att skilja bokens karaktärer från varandra. Om karaktären inte har något namn, har det också en betydelse.

I boken *Pikkuveljet ja taika-avain* fanns det inga ortnamn att översätta utan bara några egennamn. Liksom i många barnböcker nämns inga städer eller orter för att det inte är viktigt med tanke på handlingen. Eftersom boken är en lättläst bok för små barn var det självklart för mig att personnamnen skulle översättas. *Jaakko*, *Mika*, *Jesse*, *Sami* och *Late* är vanliga vardagliga namn på finska men svenskspråkiga barn kanske inte vet hur de uttalas, vilket stör läsoplevelsen. Av de fyra översättningsstrategier som Ainiala, Saa-

relma & Sjöblom (2008) nämner, och som jag presenterat i avsnitt 2.4, valde jag att använda ersättningsstrategin. Jag ersatte alltså namnen med vardagliga svenska namn på följande sätt så att de liknar de ursprungliga finska namnen så mycket som möjligt:

Exempel 3

Jaakko > Jonas

Mika > Mats

Sami > Sam

Late > Lasse

Jesse > Jesse

Jesse var det enda namnet som inte behövde ersättas eftersom det är lätt att uttala även på svenska. Jaakko valde jag att översätta med Jonas istället för Jakob, vilket skulle ha varit en nästan direkt översättning. Orsaken är att namnet Jakob är starkt associerat till bibeln och Jonas därför kändes mer neutralt.

Henrika Ringblom, som har översatt Timo Parvelas första Ella-bok, *Ella och utpressaren* (fi. *Ella ja kiristäjä*), har bevarat flera namn från originalet. Ella, Hanna och Pate står kvar medan Tiina blivit Tina, Tuukka Tompa och Samppa Sam. Jag förstår varför Ringblom inte ändrat flickornas namn eftersom de är lätta att uttala på svenska men Pate anser jag vara ett svårt namn att uttala för svenskspråkiga barn. Därför valde jag att översätta alla namn som jag ansåg vara svåra att uttala.

Andra namn som jag behövde översätta var *taikuri Jaakkomus* som blev *Trollkarlen Jonassini* och *moottoripyöräjengi Siipiveikot* som blev *motorcykelgänget Falkarna*. Jag översatte *Jakkomus* med *Jonassini* eftersom *Jaakkomus* består av egennamnet Jaakko och ändelsen *-mus* och jag ville använda samma idé. Jag valde *Jonassini* eftersom det liknar Houdini som var en berömd illusionist och utbrytarkung i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet.

Siipiveikot blev *Falkarna* efter mycket övervägande. Enligt flera ordböcker betyder *siipiveikko* 'snylta' och kan ersättas med *pummi* och *siipeilijä* på finska, så det var självklart att jag inte kunde använda den direkta översättningen här. *Snyltarna* är inte ett pass-

ligt namn för ett tufft motorcykelgäng. Först tänkte jag översätta namnet med *Vingbröderna* eller *Vinggrabbarna* eftersom ordet *veikko* är en synonym till *veli*. *Vingbröder* eller *vinggrabbar* låter dock inte lika naturligt på svenska som *Siipiveikot* på finska och på grund av detta bestämde jag mig för att hitta på en helt ny översättning. Namnet måste ha någonting med fåglar att göra eftersom motorcykelgänget heter *Siipiveikot* på finska och har en bild av en vinge på sina läderjackor. Så jag valde att översätta namnet med *Falkarna* eftersom falkar ofta anses vara tuffa och starka i litteratur.

Hela bokens namn översatte jag med *Lillebröderna och den magiska nyckeln*. Jag valde att använda ordet *lillebröderna* istället för *lillabröder* eller *småbröder*. I mina öron låter *småbröder* som om någon skulle tala om kex eller småkakor samtidigt som *lillebröder* används t.ex. av Astrid Lindgren i böckerna om Karlsson på taket. På finska använder man ofta orden *taikuus*, *magia* ja *noituus* då man på svenska har ord som *magi*, *trolleri*, *trollkraft*, *trollkonst* och *häxkraft*. Av dessa kändes *magi* genast bäst och därför blev bokens namn *Lillebröderna och den magiska nyckeln* trots att det finska namnet är *Pikkuveljet ja taika-avain* och inte *Pikkuveljet ja maaginen avain*. Jag kunde även ha översatt namnet med *Lillebröderna och trollnyckeln* men *Lillebröderna och den magiska nyckeln* lät bättre i mina öron.

4.2 Diktöversättning

I boken *Pikkuveljet ja taika-avain* fanns bara en barndikt att översätta. Den var problematisk att återge på svenska. Jag har inte erfarenhet av diktöversättning och ville hålla dikten så nära originalet som möjligt. Dessutom ger dikten tips åt *lillebröderna* om ställen där de kan hitta delarna till maskinen, så det var viktigt att översätta dikten så ordagrant som möjligt. Som Ingo (2007) konstaterar och som jag diskuterat i avsnitt 2.5 är formen ofta lika viktig som innehållet och i vissa fall t.o.m. viktigare vid diktöversättning. På grund av detta var det ett lätt beslut för mig att försöka bevara slutrimmen om det bara var möjligt. Eftersom barndikter ofta är traditionella till formen är rimmen viktiga.

Exempel 4a

Apua, auttakaa!
mieleni sekosi
ja koneeni hajosi,
kun työnsin sen uuniin,
kaikki osat lensivät taivaan tuuliin.
Ratas joutui Afrikkaan
toinen kätköön Kiinan maan.
Kansi kipusi pilven reunalle
kampi putosi ullakon aaveelle
ja kotelo joutui piiloon talon aution
siinä sitten kaikki jo on.
Kerää osat, lue niistä sanat,
avaa lukko ja löydä minut
niin palkitsen sitten sinut.

Suuri Lukkimestari. (Parvela, 1993:32)

Exempel 4b

Hjälp, hjälp mig!
Mitt sinne blev knäppt
och maskinen spräckt
när jag satte den i ugnen
flög alla delarna upp i luften.
Ena hjulet hamnade i Afrika
det andra försvann i Kina.
Locket klättrade upp på molnets kant
veven föll till vindens gast
och fodralet gömde sig i ett ödehus
där var då allt.
Samla ihop delarna, läs orden från dem,
öppna låset och hitta mig
så belönar jag dig.

Stora Låsmästaren.

Första rimparet blev *knäppt-spräckt*. Jag beslöt till slut att använda verbet *spräcka* istället för *spränga* eftersom verbet *spräcka* har de hårda konsonanterna *-ck*, vilket rimmar bättre högt uppläst med ljudet *pp* i verbet *knäppa*. Det andra rimparet jag använde mycket tid på var *kant-gast*. Ordet *aave* blev *gast* efter mycket övervägande. Eftersom jag översatte ordet *reunalle* med *kant* så ville jag hitta ett ord som rimmar med det. Ofta använder man ordet *spöke* men i detta fall gick det inte. Ordet *gast* kom jag på när jag kom ihåg att det i George R. R. Martins serie *Sagan om is och eld* talas om Jon Snös skräckvarg *Gast* (eng. *Ghost*). Jag slog upp ordet i WSOYs finsk-svensk-finska ordbok (Cantell m.fl. 2007) och eftersom det där också konstaterades att *gast* är en synonym till *spöke* bestämde jag mig för att använda det.

Resten av dikten var ganska lätt att översätta utan att innehållet förändrades. Jag gjorde mitt bästa för att välja ord så att de skulle rimma som i *knäppt-spräckt*: *Afrika-Kina*, *ugnen-luften* och *kant-gast* (jämfört med *mig-dig*). Med de ord jag kunde använda fick jag inte orden att rimma helt och hållet men jag ville inte ändra innehållet eftersom dikten har en så viktig betydelse i boken.

4.3 Översättning av ordlekar

Boken *Pikkuveljet ja taika-avain* är full av ordlekar som spelar en avgörande roll för humorn i boken. I detta avsnitt lyfter jag fram de mest utmanande ordlekarna att översätta.

Parvela använder finska språkets möjligheter på ett finurligt sätt och utnyttjar varje ords betydelse och nyans för att skapa humoristiska händelser i boken. Ofta skapas humorn av att ett ord på finska har två eller tre olika betydelser och Parvela hänvisar till alla dessa i samma händelse. Ett bra exempel på det är orden *kallistua* (sve. *luta sig*, *luta*, *stiga*) och *kallis* (sve. *dyr*, *kär*), som jag återkommer till i min analys om exempel 6.

Exempel 5 och 6 är visat samma utdrag som exempel 1 och 2 ovan men jag analyserar dem närmare här. I exempel 5 leker Parvela med ordet *pääton* (sve. *huvudlös*) som han använder flera gånger i dialogen för att syfta på det huvudlösa spöket och för att förstärka läsarnas bild av att spöket är lite galet:

Exempel 5a

Kummitus ravisteli päätään niin, että se irtosi hartioilta ja putosi kopsahtaen lattialle.

- Aina sama juttu, kummitus puhisi nostaessaan päätään takaisin.
- Kokeile, auttaisiko liima, Mika ehdotti.
- Ei auta, kummitus sanoi synkästi.
- Entäs naulat? Late kysyi.
- Tulee pää kipeäksi.
- Entäs taika-avain, auttaisiko se? Jaakko keksi. Hän otti avaimensa ja naksautti kummituksen pään kiinni. Kummitus nyökytteli ja ravisti päätään ensin varovasti, sitten yhä rajummin. Lopulta se seisoj päällään ja pomppi ympäri ullakkoa kiljhdellen innoissaan. Juuri ennen häviämistään ullakon hämärään kummitus pyysi pikkuveljiä vierailemaan toistekin.
- Olisi niin kiva taas tavata ja jutella ihan päättömiä, kummitus hihkaisi ja katosi sitten pöllähtäen.
- Ihan päätön juttu, Jesse totesi.
- Pahapäinen tyyppi, myönsi Sami.
- Huusi aluksi kurkku suorana, Late päivitteli. (Parvela, 1993:43–45)

Exempel 5b

Spöket skakade på huvudet så att det lossnade från axlarna och föll med en duns på golvet.

- Alltid samma sak, fnös spöket samtidigt som det lyfte upp sitt huvud.
- Pröva om lim skulle hjälpa, föreslog Mats.
- Hjälper inte, sade spöket dystert.
- Spikar då? frågade Lasse.
- De börjar göra ont i huvudet.

- Den magiska nyckeln då? Kunde den hjälpa? kom Jonas på. Han tog nyckeln och fäste huvudet med ett klick. Spöket nickade och skakade på huvudet, först försiktigt, sedan allt våldsammare. Slutligen stod det på huvudet och hoppade ivrigt skrikande omkring på vinden. Just innan det försvann in i vindens mörker bad spöket lillebröderna att komma på besök på nytt.
- Det skulle vara så kul att träffas på nytt och prata galenskaper, tjoade spöket och försvann sedan in i ett rökmoln.
- Helt huvudlöst, konstaterade Jesse.
- Knäppskalle, medgav Sam.
- Först skrek det för full hals, himlade Lasse.

Tyvärn kan inte ordet *huvudlös* användas i lika många kontexter på svenska som på finska så jag kunde inte behålla ordleken kring ordet *pääton* i originalet. Jag försökte dock behålla idén, dvs. att flera ord skulle syfta på att spöket är galet samtidigt som så många ord som möjligt skulle syfta på ordet *huvud*. Jag översatte på grund av detta ordet *pääton* i dialogen på följande sätt:

jutella ihan päättömiä > prata galenskaper
 ihan päätön juttu > helt huvudlöst
 pahapäinen tyyppi > knäppskalle

Jutella ihan päättömiä blev självklart *prata galenskaper* eftersom ordet *pääton* i detta sammanhang syftar på just detta: att man talar galenskaper. Jag hade däremot stora problem med att översätta ordspråket *ihan päätön juttu* eftersom jag inte kunde komma på någon passande översättning. Jag kunde ha valt uttrycket *helt galet* men det skulle ha fört översättningen för långt från idén med ordleken på finska. Till slut googlade jag ordspråket *helt huvudlöst* i hopp om att det skulle kunna användas och märkte då att det används t.ex. i Vasabladet och Hufvudstadsbladet i Finland och även på många nätsidor i Sverige.

Ordspråket *pahapäinen tyyppi* översatte jag med *knäppskalle* efter noggrant övervägande. Den bokstavliga översättningen skulle vara *han hade dåligt huvud* men i mina öron lät det klumpigt så jag bestämde att i stället använda *knäppskalle* som antyder att spöket är galet men samtidigt syftar på ordet *huvud* och på det sättet behåller ordleken.

Katosi pöllähtäen blev till slut *försvann in i ett rökmoln*. Först tänkte jag översätta uttrycket med *gå upp i rök* men valde sedan *försvann in i ett rökmoln* eftersom det finska ordet *pöllähtää* är synonymt med *pölähtää*, *tuprahtaa*, som uttrycker att rök, damm osv. kommer plötsligt.

I utdraget i exempel 6 leker Parvela med olika betydelser som orden *kallistua* 'luta sig, luta, stiga' och *kallis* 'dyr, kär' har:

Exempel 6a

- Kokeillaan, jos me voisimme kääntää patjaa kallistamalla, Jaakko keksi ja kaikki kallistivat itseään vasemmalle, kunnes mattokin rupesi kaartamaan vasempaan.
- Hyvin menee, Late riemuitsi.
- Nyt kallistuu jo liikaa, pelästyi Mika, kun matto kääntyi yhä jyrkempään kaartoon.
- Joo, tämä käy jo turhan kalliiksi, Jessekin myönsi puristaen patjaa tiukasti.
- Kohta ei ole enää varaa, säikähti Late ja ummisti silmänsä.
- Toiseen suuntaan! Jaakko huusi ja kaikki heittäytyivät viime hetkellä oikealle, jolloin patja suoristui. (Parvela, 1993:64–65)

Exempel 6b

- Vi prövar om vi kan vända på madrassen genom att luta oss mot den, föreslog Jonas och alla lutade åt vänster tills också mattan började svänga åt vänster.
- Det här går fint, jublade Lasse.
- Nu stiger den redan för mycket, sade Mats och lät rädd då mattan svängde allt brantare.
- Jo, det här kan redan stå oss dyrt, medgav också Jesse medan han klämde hårt om madrassen.
- Snart har vi inte råd med mera, sade Lasse skrämt och blundade.
- Åt andra hållet! ropade Jonas och alla kastade sig i sista stund åt höger varefter madrassen rätade upp sig.

På svenska går det inte här att behålla ordleken med *kallis* och *kallistua* i originalet eftersom det inte finns några motsvarande ord med samma form och flera olika betydelser som skulle passa i ordleken. Det bästa jag kunde göra var att översätta *kallistua* på följande sätt:

kallistamalla > genom att luta oss

kallistuu jo liikaa > stiger redan för mycket

käy turhan kalliiksi > står någon dyrt

Uttrycket *stiger för mycket* knyter ihop det hela eftersom det syftar både på att madrassen stiger för mycket åt ena hållet när pojkarna lutar sig för länge mot den och på att priset blir för högt, dvs. *står någon dyrt*.

I exempel 7 var jag tvungen att manipulera texten och hitta på en annan översättning som skulle passa innehållsmässigt i texten.

Exempel 7a

- Tervetuloa, toivotti pienikokoinen kiinalainen, jonka silmät olivat kieltämättä hiukan vinot. Hän kätteli hymyillen ja kumarrellen pikkuveljet sitä mukaa, kun nämä putkahtivat reiästä ulos.
- Mitä minä sanoin, Sami loi voitonriemuisen katseen muihin, jotka vielä hihittivät sille, että kiinalainen oli sanonut tervetuloa, eikä tervetuloa. (Parvela, 1993:77–78)

Exempel 7b

- Tlevligt att träffa, sade en liten kines, vars ögon faktiskt var lite sneda. Han skakade leende och bugande hand med lillebröderna i den ordning som de dök ut ur hålet.
- Vad var det jag sade? Sam riktade en triumferande blick mot de andra som fortfarande fnittrade åt att kinesen hade sagt tlevligt att träffa och inte tlevligt att träffa.

Eftersom lillebröderna skrattar åt att kinesen inte kan säga ärr var det självklart att jag inte kunde använda den direkta översättningen *välkommen* för *tervetuloa* eftersom det ordet inte har några r-bokstäver på svenska. På grund av detta bestämde jag att översätta ordet *tervetuloa* på följande sätt i stället:

tervetuloa > trevligt att träffas

Då bevaras den humoristiska poängen att kinesen inte kan säga ärr och att pojkarna skrattar åt detta, vilket också framgår av exempel 8 nedan.

telvetuloa > tlevligt att tläffas

Exempel 8 visar den svåraste ordleken att översätta:

Exempel 8a

- Niin ällän, Late myönsi. – Mutta minä tarkoitin ärrää. Pitää sanoa karju eikä kalju.
- Miksi ei voi sanoa kalju? puuttui Mika keskusteluun. – Minun isäni on kalju, mutta ei mikään karju.
- Hiljaa, huusi Late kärsimättömästi.
- Älä karju, minä yritin vain auttaa, Mika loukkaantui kääntäen keskustelijoille selkänsä. (Parvela, 1993:80–81)

Exempel 8b

- Ja ell, medgav Lasse. – Men jag menade ärr. Man ska säga råna och inte låna.
- Varför kan man inte säga låna? sade Mats och blandade sig i diskussionen. – Min pappa brukar låna pengar och inte råna dem.
- Håll tyst, ropade Lasse otåligt.
- Ryt inte, jag försökte bara hjälpa till, sade Mats sårad och vände ryggen åt de andra som deltog i diskussionen.

Det finska ordet *karju* i exempel 7 betyder 'galt' på svenska men är samtidigt imperativformen (uppmanande verbmodus) av verbet *karjua* 'skrika, ryta, ropa, vråla'. På finska kan man dessutom använda ordet *karju* när man vill säga att någon är en riktigt manlig man. Ordet *kalju* är *flintskallig* på svenska.

Efter att utan resultat ha försökt hitta ett ord som skulle börja på eller innehålla *r* och syfta på ett handjur gav jag upp. Sedan försökte jag hitta två ord som skulle passa in i ordleken och syfta på mäns utseende men det gick inte heller. Det bästa jag kom på var *karl-kal* men det fungerade inte heller. Efter att ha konstaterat att det sålunda inte gick att behålla den finska ordleken, försökte jag istället hitta på en ny ordlek som skulle vara lika rolig och leka med bokstäverna *r* och *l*. Det jag kom på var ordparet *råna-låna* som jag valde att använda. Imperativformen *karju* gick inte att behålla i ordleken så den översatte jag bara med *ryt*.

Exempel 9 var också utmanande att översätta. Jag hade mycket svårt att hitta på en lämplig översättning och tänkte först översätta ordparet *Onnin-onnen* med *lyktan-lyckan*:

Exempel 9a

- No niin, tässä ovat nyt kaikki sanat löytymisjärjestyksessä: ”*LÖYDÄT KANNEN PAINAVAN ONNEN ALTA*”, Jesse luki. – Ymmärtääkö joku tästä jotain?
- Että meidän pitäisi etsiä kansi, joka on jäänyt painavan onnen alle, ehdotti Jaakko.
- Ehkä siinä on painovirhe. Jos siinä pitäisikin olla Onnin eikä onnen. ”*LÖYDÄT KANNEN PAINAVAN ONNIN ALTA*”. Meidän tarvitsee siis vain löytää lihava Onni-niminen henkilö ja etsiä hänen altaan kansi, jonka alla asuu laaja lukko-amentaja, Late keksi.
- Se on muuten Suuri Lukkomestari, Jesse korjasi kiinnittämättä sen kummemmin huomiota Laten teoriaan. (Parvela, 1993:139)

Exempel 9b

- Så där, här är nu alla ord i den ordning vi har hittat dem: ”*HITTAS LOCKET TUNGA LYCKAN UNDER*”, läste Jesse. – Förstår någon någonting av det här?

- Att vi ska leta efter ett lock som hamnat under den tunga lyckan, föreslog Jonas.
- Kanske det finns ett tryckfel där. Om det ska stå Lycken där i stället för lyckan. ”*HITTAS LOCKET TUNGA LYCKEN UNDER*”. Vi behöver alltså bara hitta en fet Lycke och under hen ett lock under vilket det bor en enorm låsinstallatör, kom Lasse på.
- Den Stora Låsmästaren menar du, korrigerade Jesse utan att visa desto mer intresse för Lasses teori.

Som tur var fick jag höra att Lycke är ett namn som förekommer i Sverige och används för både män och kvinnor. Genom att använda det lyckades jag till slut behålla Parvelas roliga ordlek helt och hållet.

4.4 Onomatopoetiska uttryck

Enligt Vetenskapstermbanken i Finland (2021) innebär *onomatopoesi* ord eller uttryck som härmar ett ljud, t.ex. *mjau*, *voff voff* och *krasch*.

I boken *Pikkuveljet ja taika-avain* finns ett kapitel där lillebröderna med hjälp av den magiska nyckeln kryper in i tv:n och hamnar mitt i ett naturprogram. Kapitlet är roligt och i det finns några onomatopoetiska uttryck som jag valde att översätta. Exempel 9 visar ett av uttrycken.

Exempel 10a

- Sumba otso-otso murmur? kysyi hurjan näköinen alkuasukas, joka oli yhtäkkiä ilmestynyt ruohikon seasta. Tummaihoinen soturi kohosi heinikosta kuin valtava torni peittäen taakseen osan auringostakin.
- Tuo haluaa tietää olemmeko nähneet jääkarhua, sanoi Sami varovasti.
- Osaatko sinä muka afrikkaa? epäili Jesse.
- Me olemme televisiossa, jos muistat. Tämä ohjelma on tekstitetty suomeksi. Sami osoitti savannin reunaa, johon oli ilmestynyt mustin kirjaimin: ”Oletteko nähneet jääkarhua?” (Parvela, 1993:132–133)

Exempel 10b

- Sumba bamse-bamse murrurr? frågade en inföding med ett rysligt utseende som plötsligt hade dykt upp ur gräset. Den mörkhyade krigaren stod som ett enormt torn i gräset och dolde en del av solen.
- Den där vill veta om vi har sett en isbjörn, sade Sam försiktigt.
- Kan du afrikanska? undrade Jesse.
- Vi är på TV, om du kommer ihåg. Det här programmet är textat till svenska. Sam pekade mot savannens kant där det plötsligt med svarta bokstäver stod: ”Har ni sett en isbjörn?”

För mig var det självklart att bara byta språk i kommentaren om textning så att de finska undertexterna blev svenska undertexter. Också det onomatopoetiska uttrycket *murmur* fick bli kvar efter att jag ändrat skrivformen till det svenska *murrurr*. Med uttrycket *otso-otso* hade jag först problem. Jag ville inte bara översätta det till *björn-björn* eftersom Parvela i originalet hade använt en synonym till det finska ordet karhu ’björn’ och jag ville återge samma idé. *Teddy-teddy* lät inte bra och inte heller *björne-björne* och *nalle-nalle* behövdes senare, se exempel 11. Sedan kom jag ihåg att *bamse* ju också är en synonym till *björn* och används t.ex. i barntidningen Bamse – världens starkaste björn. Därför översatte jag till slut *otso-otso* med *bamse-bamse*.

Exempel 11a

- Nanuk nallenalle rauhrauh? he kysyivät yhteen ääneen ja pikkuveljet katsoivat tottuneesti savannin laitaan lukeakseen suomennoksen. ”Har ni sett ett [sic!] isbjörn?” tekstissä sanottiin eivätkä pikkuveljet ymmärtäneet mitään.
- Grönlanti-ohjelma on tekstitetty ruotsiksi, kuuluttaja selitti. – He kysyivät olemmeko nähneet jääkarhua, hän suomensi. (Parvela, 1993:134–135)

Exempel 11b

- Nanuk nallenalle rauhrauh? frågade alla på samma gång och lillebröderna tittade världsvant mot kanten av savannen för att läsa förklaringen i undertexterna. ”Oletteko nähneet jääkarhua?” stod det i undertexten och lillebröderna förstod ingenting.
- Programmet om Grönland har finska undertexter, förklarade TV-hallåan. – De frågar om vi har sett en isbjörn, översatte han.

I exempel 11 fanns det inte mycket att översätta. Den onomatopoetiska satsen *Nanuk nallenalle rauhrauh* behövde inte ändras eftersom den lätt kan uttalas på svenska. Det enda jag behövde göra var att ändra undertextens språk från svenska till finska. Verbformen *suomensi* blev *översatte* på svenska eftersom svenskan inte har ett direkt motsvarande verb och *suomentaa* är synonym till *kääntää suomeksi* ’översätta till finska’.

5 Sammanfattning och diskussion

Mitt syfte har varit att utreda vilka svårigheter man som översättare stöter på när man översätter barnlitteratur. Jag ville själv översätta Timo Parvelas bok *Pikkuveljet ja taika-avain* för att få en djupgående förståelse för vilka sorts översättningsproblem översättare kan behöva ta itu med när de översätter barnlitteratur. För att sedan kunna analysera mina översättningsval valde jag ut de mest centrala översättningsproblemen och fokuserade på fyra typer som jag har analyserat närmare i kapitel 4.

Jag kom fram till att det som var svårast att översätta var ordlekarna i boken. Parvela leker mycket med ord och använder både ord med flera betydelser och ord med samma skrivform men helt olika betydelse. Detta utgör grunden för största delen av humorn i boken, vilket samtidigt gjorde den utmanande att översätta. Jag var ibland tvungen att ersätta ordlekar med en annan ordlek som återgav Parvelas poäng. Ibland gick det bara att behålla en del av ordleken och då var jag tvungen att bestämma vad som var viktigast att återge. Eftersom humorn är en av de viktigaste komponenterna i boken, bestämde jag att det var viktigare att, om bara möjligt, göra sådana översättningsval som bevarade humorn i originalverket innehållsmässigt i stället för att översätta ordlekarna så ordagrant som möjligt.

En del av ordlekarna och det humoristiska i boken kan i dag tolkas som opassande, t.ex. infödingarnas språk i exempel 10 och 11, eller som direkt rasistiskt, t.ex. kommentarerna om kinesernas utseende i bilagan. I dag skulle det inte gå att publicera sådan här text. När boken kom ut 1993 var man dock inte lika medveten om och lika noggrann beträffande vad som kan tolkas som rasism. Vi har nu blivit allt mer medvetna om detta tack vare globaliseringen och vårt allt mer mångkulturella samhälle. Jag valde ändå att inte censurera eller ändra de opassande/rasistiska delarna i min översättning eftersom de är så centrala för humorn. Jag skulle sannolikt ha gjort ett annat beslut om min översättning skulle publiceras, särskilt med tanke på att läsarna skulle vara unga barn som kanske inte skulle förstå vad som är opassande/rasistiskt i texten. För detta examensarbete kändes det dock inte ändamålsenligt att censurera texten.

I dagens samhälle blir läsning allt viktigare, en färdighet man inte klarar sig utan. Världen blir också mer digital hela tiden och vi får hela tiden information från olika källor

som vi måste kunna läsa kritiskt samtidigt som vi tillägnar oss informationen i dem. Under de senaste åren har det varit mycket tal om barn och ungdomarnas läsförmåga. Eftersom unga spelar digitala spel allt mer och tillbringar flera timmar per dag med sin smarttelefon osv., har man märkt att deras läsförmåga, ordförråd och rättskrivning har blivit allt sämre. Att barn genast från början får uppleva läsandets tjusning är därför viktigt, så att de får en god start på sin bana som läsare. Samtidigt är det viktigt med goda översättningar av barn- och ungdomslitteratur, särskilt då översättning av barn- och ungdomslitteratur ofta kräver mer än översättning av vuxenlitteratur. Många barn och ungdomar är bokslukare och det krävs det både kvalitet och kvantitet för att möta deras behov.

Majander (2021) lyfter i Helsingin Sanomat fram *Oili Suominen* som har översatt 107 böcker till finska, särskilt från tyska men också från svenska. Hon är mest känd för sina översättningar av Günter Grass verk. Enligt Suominen att det är bra när man får översätta flera verk av samma författare eftersom författaren alltid ska få låta som sig själv och inte som översättaren. Majander berättar att Grass tidigt började ordna översättningsseminarer, i vilka också Suominen deltog flitigt och gärna. Traditionen med seminarier började efter att en auktoritet på tyska i Sverige skrev om översättningsfelen i den svenska versionen av romanen *Blecktrumman* som enligt Grass var tjockare än hans eget original på tyska. Suominen medger dock att hon inte vet om översättningen verkligen var tjockare än originalet med sina 700 sidor. Men hur som helst var det moroten för Grass att börja ordna seminarier. Enligt Suominen var det bästa med seminarierna att man själv fick fråga av Grass vad han menade på ställen som var svåra att översätta.

Suominen konstaterar att översättningslitteratur är nödvändig om Finland vill vara ett bildat land. Enligt hennes åsikt borde det finnas översatta böcker från hela världen och det har det också funnits. Suominen noterar samtidigt att det alltid har funnits sämre tider då det översatts nästan enbart från engelska som samtidigt är det främmande språk som finländarna behärskar bäst själva. Man borde i stället översätta mer från de språk som folk inte behärskar, t.ex. tyska som är ett av Europas största språk. Suominen menar ändå att coronatiden har varit lite till nytta här: människor har börjat läsa, köpa och låna böcker då de tvingats tillbringa mera tid hemma. På grund av detta har förlagen haft ett bra år då det behövts allt fler böcker. (Majander 2021.)

Jag håller med Suominen i att vi behöver översättare som kan översätta från andra språk än engelska. Problemet är att dock att man för att kunna översätta från – och särskilt

till – ett annat än sitt starkaste språk måste ha utmärkta kunskaper i det. Det fick jag själv märka när jag översatte boken *Pikkuveljet ja taika-avain* till svenska. En stor del av mina svårigheter berodde på att min svenska inte kändes tillräckligt bra för att översätta skönlitteratur till svenska. Jag fick hela tiden kontrollera ord i ordboken och med hjälp av den försöka hitta synonymer för ord. Om jag i framtiden ska översätta skönlitteratur så det definitivt vara till finska.

Litteratur

- Ainiala, Terhi; Saarelma, Minna & Sjöblom, Paula, 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ainiala, Terhi; Saarelma, Minna & Sjöblom, Paula, 2012: *Names in Focus*. An Introduction to Finnish Onomastics. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Cantell, Ilse, Martola, Nina, Romppaen, Birgitta, Sundström, Mats-Peter, Sarantola, Anja & Sarantola, Tauno, 2007. *Suomi-ruotsi-suomi sanakirja*. Tionde utvidgade upplagan. Helsingfors: WSOY.
- Hunt, Peter, 1990: *Children's Literature: The Development of Criticism*. London. New York: Routledge.
- Hunt, Peter, 1991: *Criticism, Theory and Children's Literature*. Oxford: Blackwell.
- Hunt, Peter (red.), 1999: *Understanding Children's Literature*. London, New York: Routledge.
- Högnäs, Amanda, 2017: *Quidditch och svartalfer – att översätta fantasyord i Harry Potter och de vises sten*. Opublicerad kandidatavhandling. Åbo universitet: Nordiska språk.
- Ingo, Rune, 2007: *Konsten att översätta*. Lund: Studentlitteratur.
- Lefévere, André, 1975: *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint*. Assen: Van Gorcum.
- Majander, Antti, 2021: Günter Grass on Oili Suomisen ”käyntikortti” – ja oli aika, jolloin suomentaja pääsi kysymään mestarilta itseltään, mitä hän kaikkein kimuranteimmissa kohdissa oikein tarkoitti. Helsingin Sanomat 24/2 2021. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000007821304.html> (hämtat 2021-04-09).
- Oittinen, Riitta, 2004: *Kuvakirja kääntäjän kädessä*. Helsinki: Lasten Keskus.
- Oittinen, Riitta, 2007: Tekstilaji ja strategia: ajatuksia kaunokirjallisesta kääntämisestä. I: Oittinen, Riitta & Mäkinen, Pirjo (red.), *Alussa oli käännös*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy. S.165–185.
- Oittinen, Riitta, 2008: Harry vai Harri. I: Kontio, Tomi, Mulari, Heta, Oittinen, Riitta, Sinkkonen, Jari & Ylimartimo, Sisko (red.), *Kuka Harry Potter? Avain fantasian maailmaan*. Helsinki, Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy. S. 111–126.
- Parvela, Timo, 1993: *Pikkuveljet ja taika-avain*. Helsinki: Tammi.
- Parvela, Timo, 2004: *Ella och utpressaren*. Helsingfors: Söderström.
- Parvela, Timo, 2020. *Minä itse*. <https://timoparvela.fi/esittely/> (hämtat 2020-12-15).
- Parvela, Timo, 2021. *Käännökset*. <https://timoparvela.fi/kaannokset/> (hämtat 2021-01-06)
- Pudgiono, Euodia Yoel, 2017: Domestication Vs Foreignization: Translating a Nursery Rhyme, “The Wedding of Mrs Fox” In Grimms’ Fairy Tales, I: *Translation Journal*, July 2017.
- Shavit, Zohar, 2006: Translation of Children’s Literature. I: Lathey, Gillian (red.), *The Translation of Children's Literature*. A Reader. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD. S. 25–40.
- Tammi, 2020. *Timo Parvela*. <https://www.tammi.fi/kirjailija/timo-parvela> (hämtat 2020-12-15).
- Vetenskapstermbanken i Finland 31.1.2021: *Kielitiede:onomatopoeettinen*. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:onomatopoeettinen>

Yuschenko, Elena, 2018: Fiction Translation Problems. I: *Translation Journal*, October 2018.

Bilaga

Kapitlet *Kiinalainen tapaus* (Parvela 1993:72–84) ur boken *Pikkuveljet ja taika-avain* översatt till svenska.

Kinesiska fallet

Lillebröderna låg vid cykelställningarna och tittade på hur Jesse reparerade sin cykel. De hade under de senaste dagarna funderat på att flyga till Kina eller Afrika för att hämta de återstående maskindelarna men de hade varit tvungna att ge upp tanken. Att flyga på matan nötte för mycket på sockorna och de började ta slut.

Jonas granskade den magiska nyckeln. Den hade konstigt nog börjat bli varmare. Till en början hade den varit helt sval, det kom Jonas klart ihåg. Småningom hade nyckeln ändå börjat bli varmare så att nu måste man bära den ovanpå skjortan eftersom den brände för mycket mot bar hud. Jonas var orolig. Vad fick nyckeln att bli varmare?

Jesse för sin del vände och vred på veven och locket i sina händer, två av delarna som de hade hittat till låsmästarens gåtfulla maskin. Lillebröderna hade otaliga gånger provat att sätta fast delarna i varandra för att komma underfund med hurdan maskin det var frågan om. Vevens ända kunde trädas i hålet på mitten av metallskivan. Skivan blev då som ett hjul på ändan av axeln men det hjälpte inte att reda ut maskinens ursprungliga betydelse.

- Kanske den är en skivspelare, föreslog Mats och tittade på skivan som långsamt snurrade kring veven. De andra såg skeptiska ut utan att ändå komma på ett bättre förslag.
- Eller om den är en låsmaskin, föreslog Sam osäkert.

De ingraverade orden i delarna kastade inte mera ljus över saken. På veven stod det "*HITTAS*" och på locket stod det "*LOCKET*". Hittas locket eller locket hittas, än sen? Lillebröderna hade redan hittat ett lock och det hjälpte inte dem alls framåt.

- Vi borde pröva något nytt, föreslog Jonas och släppte nyckeln ur händerna med en suck. Han dinglade med den en stund i snöret och knöt sedan näven om den. Genast kändes det lite bättre. Nyckeln pulserade intensivt och ingav förtroende och tro på att de ännu skulle hitta resten av delarna. Sen kunde de skynda och hjälpa låsmästaren. Det kunde ju hända att mästaren var i en riktig knipa efter att maskinen hade gått sönder. Kanske han just nu satt snyftande på sin stol och önskade att någon skulle komma och rädda honom ur knipan genom att återlämna de försvunna delarna.
- Kom! Jonas hoppade upp och började beslutsamt leda lillebröderna mot skolbyggnaden.

Under de följande rasterna petade lillebröderna med den magiska nyckeln i alla hål, springor och andra ställen på skolområdet som gick att öppna och stänga. De öppnade skåp, skrubbar, muttrar, knappar, flaskor, knutar och nötter. De stängde lock, dragkedjor, ventiler, portar, brev och radion, men inget förde dem närmare de återstående delarna.

- Vem har vridit för gardinerna? undrade lärarinnan medan hon försökte vrida upp dem.
- Vem har stängt telefonen? ropade rektorn och försökte bända lös telefonluren.
- Det här har vi inte ännu öppnat, sade Mats ivrigt medan han satte pekfinger i hålet i skolans vägg. Jonas vred vant om nyckeln. Under en stund hände inget. Besvikelsen syntes redan i pojkarnas ansikten tills det plötsligt fanns en stor öppning i väggen. Ingen hade märkt hur den dök upp där.
- Vart leder den? undrade Lasse.

Hans röst dånade konstigt.

- Till Kina, sade Sam självsäkert.
- Hur så till Kina, frågade de andra förvånat.
- Sådana här hål leder nu bara vanligen till Kina, förklarade Sam med axelryckning. De andra stirrade skeptiskt på honom.

- Och kineserna är små och gula och har sneda ögon och kan inte säga bokstaven r, upplyste Sam och drog ögonen till ett streck med fingrarna.
- Vi får se, sade Jonas och grävde fram ur sin väska en tejpädd ficklampa som hans storebror hade fått som åttaårspresent. Jonas hade i sin tur fått lampan när han hade fyllt sju år. Jonas skakade på lampan och bankade den mot hålets kanter tills ett tunt ljussken tändes och darrande bröt sig genom mörkret. Lillebröderna klättrade in i hålet och bildade med Jonas längst fram en kö som långsamt avancerade djupare in i hålet.
- Helt mörkt, gnällde Mats som gick sist i kön.
- Den här leder säkert till rektorns kansli istället för Kina, gissade Jesse som var näst sist.
- Rektorns ögon blir nog sneda när han blir arg, mindes Lasse.
- Men rektor blir ju då röd och inte gul, påpekade Sam.
- Tyst, väste Jonas och släckte ficklampan. Framför dem lyste ändan på tunneln.
- Tvevligt att tläffas, sade en liten kines, vars ögon faktiskt var lite sneda. Han skakade leende och bugande hand med lillebröderna i den ordning som de dök ut ur hålet.
- Vad var det jag sade? Sam kastade en triumferande blick mot de andra som fortfarande fnittrade åt att kinesen hade sagt tvevligt att tläffas och inte trevligt att träffas.
- Vad val det du sedan sade? sade kinesen intresserat.
- Att den där tunneln leder till Kina, förklarade Sam och pekade på öppningen de just hade kommit ut ur.
- Men vi är ju ledan i Kina, sade kinesen förvånad.
- Det var ju det jag sade, sade Sam.
- Ledel tunneln alltså tillbaka hit till Kina? frågade kinesen och kikade nyfiket in i öppningen.
- Nej, utan till Finland, förklarade Sam.
- Men du sade ju just att den ledel till Kina, envisades kinesen.
- Jag menade att från Finland leder den till Kina och från Kina till Finland. Det beror på vilken ända av tunnel man ser på, upplyste Sam tålmodigt fast han inte själv heller var helt säker på saken.

- Hul kan man veta vilken ända man ska se på? ville kinesen veta.
- Det beror på var man befinner sig just då, i Finland eller i Kina.
- Ni är alltså finnländare som kom längs tunneln från Finland till Kina, vilken led till Finland eller till Kina beroende på om man ser på öppningen från Finland eller från Kina. Hal jag förstod det här lätt? frågade kinesen och bugade med ett leende.
- Ungefär muttrade Sam och sparkade på några lösa stenar. Hans goda humör var borta. Han visste inte mera om han slutligen hade haft rätt gällande tunneln eller inte.
- Varför säger du hela tiden tveklöst, att träffas, beroende och förstod och inte trevligt att träffas, beroende och förstod? frågade Lasse av kinesen.
- Jag förstod inte? undrade kinesen.
- Kan du inte säga ärr? preciserade Lasse.
- Visst kan jag säga ell, förklarade kinesen leende.
- Ja ell, medgav Lasse. – Men jag menade ärr. Man ska säga råna och inte låna.
- Varför kan man inte säga låna? sade Mats och blandade sig i diskussionen. – Min pappa brukar låna pengar och inte råna dem.
- Håll tyst, ropade Lasse otåligt.
- Ryt inte, jag försökte bara hjälpa till, sade Mats sårad och vände ryggen åt de andra som deltog i diskussionen.
- Vi glömmer hela saken, sade Lasse dystert.
- Vi hade också ett ärende, kom Jonas plötsligt ihåg. – Vi letar efter en maskindel. Ett hjul som blev ”gömt i Kina”, läste Jonas från sitt papper med dikten.
- Om det här nu ens är Kina, mumlade Sam dystert.

Kinesen grävde leende fram ur sin ficka något som verkligen liknade ett slags hjul. Han bugade och räckte hjulet åt Jonas.

- Just ett sådan där letade vi efter, medgav Jonas och bugade för kinesen. De andra lillebröderna bugade också och kinesen bugade för dem och de bugade för kinesen på nytt. Bugandet fortsatte tills Lasse och Mats slog huvudena mot varandra

och började gräla. När grälet tog slut, började lillebröderna göra sig färdiga för hemresan.

- Nu fattas bara två delar, konstaterade Jonas när han lade hjulet bland de andra delarna i sin ryggsäck. Precis då hördes ett segt pirrande ljud som fick alla att hoppa till.
- Skolans klocka ringer, konstaterade Jonas. – Vi måste snabbt tillbaka.
- Jag kan följa med el, lovade kinesen och sedan trängde de sig in i tunneln som fortfarande var lika mörk som på vägen dit. Ännu mörkare eftersom Jonas inte den här gången fick ficklampan att tändas hur han än bankade den mot tunnelns väggar.
- Hoppas den här tunneln nu leder till Finland, sade Sam oroat. Hans oro var dock onödig eftersom pojkarna snart såg en bekant gång, den samma de startat ifrån. Lillebröderna stod bredvid öppningen och tog avsked av sin kinesiska vän.
- Vi skulle gärna bjuda med dig på besök till vår klass men lärarinnan har förbjudit alla besök efter att Jesses morfar hälsade på oss, förklarade Jonas.
- Inte var han på riktigt min morfar, preciserade Jesse för kinesen som satt på kanten till öppningen och viftade med benen.

Lärrarinnan dök plötsligt fram i gången bakom pojkarna. Hon gick med långsamma steg och sneglade misstänksamt på hålet i väggen och kinesen som satt på kanten till det. En stund såg det ut som om lärarinnan skulle säga något men sedan bara suckade hon och fortsatte vidare.

- Vi måste gå nu, sade Mats och skyndade på de andra. De vinkade åt kinesen som försvann tillbaka in i hålet. Jonas stängde hålet med nyckeln.
- Står det något på det där hjulet? kom Sam plötsligt ihåg. Jonas grävde fram maskindelen ur sin ryggsäck och granskade den i det klara ljuset i gången.
- *"TUNGA"*, läste Jonas efter att ha hittat inskriptionen.
- Nu har vi tre ord: *"HITTAS"*, *"LOCKET"*, *"TUNGA"*, påpekade Jesse.
- Vad för något tunga locket?
- Ett rätt kinesiskt fall, konstaterade Mats medan pojkarna rusade iväg mot klassrummet.

Lyhennelmä

Johdanto

Tutkielma käsittelee lastenkirjallisuuden kääntämistä ja analysoi siinä tehtäviä käännösvalintoja. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisia käännösvalintoja lastenkirjallisuuden kääntäjät saattavat joutua tekemään käännöstyössään.

Käytän tutkimuksen aineistona Timo Parvelan alkuperäisteosta *Pikkuveljet ja taikavain* (1993) sekä siitä itse tekemääni ruotsinnosta. Tein koko romaanista ruotsinnoksen löytääkseni romaanista haastavimmat käännösongelmat analysoitavaksi. Lisäksi tutkielmasta löytyy liitteenä ruotsinnos yhdestä kirjan luvusta, jonka käännökseen panostin enemmän. Kyseessä on laadullinen tutkimus, sillä sen pääasiallinen metodi on vertaileva analyysi tekemäni ruotsinnoksen ja Parvelan alkuperäisen teoksen välillä.

Teoreettinen tausta

Oittisen (2008:113-114) mukaan kääntäminen on uudelleenlukemista ja -kirjoittamista. Oittisen mielestä tekstiä käännettäessä teos saa uuden ilmeilyn ja kielen. Käännöstyön tuloksena syntyy uusi kirja, jossa yhdistyvät kirjailijan ja kääntäjän näkemykset tarinasta. Kääntäminen koostuu osista ja kokonaisuuksista: kääntäjä lähtee liikkeelle kokonaisuudesta kohti yksittäisiä merkkejä, jotka puolestaan vaikuttavat ymmärrettävään kokonaisuuteen. Lisäksi käännöksellä on Oittisen mukaan aina jokin viestinnällinen tehtävä, joka myös vaikuttaa tekstin tulkintaan ja kääntäjän tekemiin strategiavalintoihin. Käännöstyön avainsanat ovatkin teksti ja tilanne. Yhtäältä kääntäjä tulkitsee tekstejä tilanteen, ideologian, normien sekä kohdekielen lukijoiden mukaan, mutta toisaalta kääntäjän tulkintaan vaikuttavat kaikki tekstiin liittyvät asiat, kuten kirjan kuvitus, kansi ja mahdolliset elokuvaversiot. Kaikki edellä mainitut vaikuttavat tekstin määrittelyyn, sillä vaikka kääntäjä työskentelee tekstin parissa, on hänen huomioitava myös kuvitus, vallitseva tilanne, käännöksen lukijat ja joskus oma taustansakin. Toisin sanoen kääntäjän on ajateltava koko tulkintatilannetta eikä vain tekstiä.

Oittinen (2007:165–166) tähdentää, että kaunokirjallisuus on muodon ja sisällön liitto, jossa varsinkin sanomisen tapa korostuu. Lukijoiden ja kääntäjän lisäksi kontekstiin kuuluu kustannustoimittajia, kriitikoita, tutkijoita, opettajia ja kirjallisuuskirjailijoita.

Kaunokirjallinen kääntäminen mutkistuu edelleen, kun otetaan huomioon koko kääntämisen tilanne: kääntäminen tapahtuu aina ajassa ja paikassa. Kääntämisen lopputulos on suunnattu lukijoille, mikä vaikuttaa kääntäjän tekemiin ratkaisuihin.

Oittinen (2007:166) tarkoittaa manipuloinnilla sitä, että kääntäjä saattaa joutua tekemään muutoksia esimerkiksi silloin, kun jotakin asiaa ei voi ilmaista kohdekielellä samalla tavoin kuin lähdekielellä. Kääntäjä saattaa jopa joutua korvaamaan esim. vitsejä toisilla, jotta ne toimisivat paremmin kohdekielellä. Manipulaatioteorian mukaan tekstin kääntäminen tekee käännostekstistä itsenäisen teoksen, joka kuuluu kohdekielen kirjallisuusinstituutioon.

Tutkimus

Tutkimuksen aineistona käytän tekemääni ruotsinnosta Parvelan romaanista Pikkuveljet ja taika-avain. Kirja kertoo viidestä pojasta, Jaakosta, Jessestä, Samista, Mikasta ja La-testa, jotka kaikki ovat pikkuveljiä. Se tarkoittaa, että he saavat kaiken vasta, kun isoveljet ovat käyttäneet sen loppuun: polkupyörät, vaatteet, lelut ja jalkapallot. Eräänä päivänä Jaakko löytää autotallin arkusta taika-avaimen. Siitä alkaa poikien uskomaton seikkailu, kun he lorun avulla yrittävät löytää Suuren Lukkomestarin kadottamia koneen osia saadakseen palkinnon.

Jaoin ruotsinnoksen avulla analysoitavat käännoesesimerkit neljään alalukuun aiheiden perusteella. Ensimmäisessä alaluvussa analysoin nimien kääntämistä, joka on tärkeämpää lastenkirjallisuudessa kuin vaikkapa aikuisten. Kuten monissa lastenkirjoissa, Parvelan romaanissa ei esiinny paikannimiä, sillä ne eivät ole tarinan kannalta olennaisia toisin kuin henkilöiden nimet. Lastenkirjallisuudessa on tärkeää kääntää nimet niin, että ne on helppo ääntää kohdekielellä, jotta lukukokemus säilyy sujuvana.

Toisessa alaluvussa nostan esille romaanin ainoan lastenrunon. Sen kääntäminen oli erittäin haastavaa, koska tarinan kannalta oli tärkeää kääntää runo sanatarkasti ruotiksi. Runo nimittäin antaa pikkuveljille vihjeitä siitä, mistä Lukkomestarin kadottamat koneen osat löytyvät. Sen lisäksi lastenrunot ovat usein perinteisiä, joten loppuriimeillä on suuri merkitys runon muodon kannalta. Se teki runon kääntämisestä entistä hankalampaa.

Kolmannessa alaluvussa tuon esille yleisimmät käännösongelmani: sanaleikit. Parvelan romaani on täynnä humoristisia ilmaisuja ja kielellä leikittelyä, sillä Parvela käyttää usein sanan jokaista merkitystä luodakseen humoristisia tilanteita kirjassa. Niiden kääntäminen ruotsiksi oli usein vaikeaa, välillä jopa mahdotonta, sillä tilanteeseen sopivia sanoja, joilla olisi sekä sama kirjoitusasu että useampi merkitys, oli lähes mahdotonta löytää. Sellaisessa tilanteessa jouduin valitsemaan, mikä oli käännöksen kannalta olennaisinta, jotta humoristinen tilanne välittyisi käännöksessäkin.

Viimeisessä alaluvussa käsittelen onomatopoeettisia ilmauksia. Tieteentermipankin (2021) mukaan onomatopoeettinen tarkoittaa ääntä jäljittelevää sanaa tai ilmausta kuten *miau, vuh vuh* tai *roiskis*. Romaanissa Pikkuveljet ja taika-avain on luku, jossa pikkuveljet ryömivät sisään televisioon ja tapaavat alkuasukkaita. Romaanissa alkuasukkaiden kieli koostuu erilaisista onomatopoeettisista äänneistä, minkä takia käsittelen niitä analyysissäni.

Tulokset

Tutkimukseni tulokset eivät ole yllättäviä. Parvela on tunnettu monipuolisesta kielenkäytöstä romaaneissaan, joten ei ole yllättävää, että sanaleikkien kääntäminen oli haastavinta. Jouduin välillä korvaamaan sanaleikin toisella, jotta Parvelan humoristinen idea säilyisi. Toisinaan oli mahdollista säilyttää kääntäessä vain osa sanaleikistä, ja minun oli arvioitava, mikä oli tarinan kannalta olennaisinta säilyttää. Mielestäni huumori on yksi romaanin tärkeimmistä asioista, joten tein kääntämisessä valintoja, jotka säilyttivät mahdollisimman hyvin alkuperäisen tekstikohdan humoristisuuden, vaikka se johtikin vähemmän sanatarkkoihin käänösvalintoihin.

Romaania kääntäessäni huomasin, että kääntäjällä pitää olla erinomainen kielitaito niin lähde- kuin kohdekielessäkin, jotta hän ymmärtää eri kielten kaikki merkitykset ja vivahteet. Osa vaikeuksista johtuikin siitä, etten tuntenut tarpeeksi hyvin kaikkia ruotsin kielen synonyymeja ja vivahteita, jotta olisin osannut löytää erilaisia ilmaisuja ja leikkiä kielellä.